

Opkomst en val van een Surinaamse obiaman

Relaas van een vriendschap

Colofon

ISBN: 978 94 6365 795 2

1e druk 2024

2e herziene druk 2025

© 2024, Peter van Koningsbruggen

Uitgeverij Elikser

Ossekop 4

8911 LE Leeuwarden

www.elikser.nl

Drukwerk: CSL digitaal B.V.

Vormgeving binnenwerk en omslag: Evelien Veenstra

Afbeelding omslag: Schilderij van de Nederlands-Surinaamse kunstenaar Robert Bosari, zie pag. 7

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op wat voor wijze dan ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de auteur en de uitgeverij.

This book may not be reproduced by print, photoprint, microfilm or any other means, without written permission from the author and the publisher.

Opkomst en val van een Surinaamse obiaman

Relaas van een vriendschap

Peter van Koningsbruggen

Voor Beatrijs, altijd

Boek in Beeld

De Nederlands-Surinaamse kunstenaar Robert Bosari las het boek van Van Koningsbruggen, wat hem inspireerde tot het hierboven afgebeelde schilderij (2025, acryl 70x70). Hij gaf het als titel 'Opkomst en val van een obiaman' mee. Kleurstelling en vormgeving verwijzen sterk naar die gangbaar in de schilderkunst van de Marrons. Uit hun hoofdzakelijk non-figuratieve traditie laat Bosari de beeltenis oprijzen van de obiaman met handen als grijpgrage klauwen.

PROLOOG

2015.

Ik kreeg hem in het vizier. Hij zat ineengedoken in de drukke wacht-ruimte van het gerechtsgebouw, gehuld in een loden donkergrijze winterjas, die tot over zijn knieën reikte. Het kleedde hem af tot een keurige heer op leeftijd, die als hulpbehoevende door zijn verzorgers is opgemaakt voor een wandelingetje buiten de poort. Een vaalbruine, slappe hoed met breed afhangende rand viel daarbij uit de toon en beschaduwde zijn gezicht, waarvan de trekken opgingen in een onpeilbaar zwart.

Ik observeerde hem op afstand, mijn aanwezigheid verbergend achter omstanders, als ware hij een dier dat ik in zijn natuurlijk gedrag niet wilde storen. Vervolgens liep ik op hem af, gedreven door een mengeling van gewoonte, ongeloof en medelijden. Misschien viel het me nog steeds moeilijk om de rol van vriend van me af te werpen. Nog niet zo lang geleden omhelsden we elkaar bij weerzien en afscheid, deelden we klopjes op de rug uit, zoenwreven onze wangen elkaar, daarbij een kuise ruimte latend tussen onze lijven. We lieten het begroetingsritueel vergezeld gaan van temerig getoonzette woordjes, bijna troostend, zoals Bosnegers, nu bekend onder de naam Marrons¹, gewoon zijn te doen.

Toen ik voor hem stond, noemde ik zijn naam en stak mijn hand uit. In sombere gedachten verzonken, reageerde hij niet meteen. Ik voelde me ongemakkelijk met die uitgestrekte hand, maar ineens veerde hij op. Terwijl de zijne slapjes in de mijne schoof zei ik: 'Ik wens je veel sterkte.' Hij bedankte me kortaf, zonder me aan te kijken en verviel weer in gepeins, een stemming die ik zo goed van hem

1 Marrons zijn nakomelingen van uit West-Afrika geïmporteerde tot slaaf gemaakten, die, eenmaal tewerkgesteld op de plantages in Suriname, het oerwoud in zijn gevlucht en aldaar nieuwe gemeenschappen hebben gesticht.

kende uit de tijd dat ik als student culturele antropologie onderzoek deed in de bossen van Suriname, 35 jaar geleden. Een afwezige houding, die paste bij de rol die hij zich had aangemeten van iemand die als genezer, medicijnman exclusief in contact stond met een wereld van geduchte geesten. Nu de verwijdering tussen ons een feit was, stonden we weer als vreemden tegenover elkaar, als in het begin. Misschien kwam die afstand hem nu het beste uit bij de beproeving die hem te wachten stond.

Ik onderging de ontmoeting in het gerechtsgebouw, de laatste tussen ons, als een onafwendbaar slottoneel, dat zijn beslag zou krijgen met de rechtszaak, die op het punt stond te beginnen. Drie jaar eerder, na die vreselijke onthulling over hem, had ik met hem gebroken. Hij liet mij geen andere keuze. Sindsdien kwam de zoektocht door mijn geheugen op gang; alsof definitief afscheid pas de bevraging van de waarde of betekenis van een relatie afdwingt. Het maant je tot een terugblik, die vooreerst met de reden van de breuk gewettigd lijkt, z'n lading krijgt. Zo'n zoektocht is een hachelijke onderneming, want al gauw zet je de gang van de geschiedenis naar je hand. Het kan makkelijk leiden tot allerhande interpretaties, nauwelijks gegrond, maar verleidelijk als een warm bad dat je voor jezelf bereidt.

Gelukkig behoeden mijn dagboeknotities, correspondentie, geluidsopnamen en de vele gesprekken met hem me voor deze verleiding. Talrijke malen heb ik de beelden van mijn filmopnamen voorbij laten komen, frame na frame stilgezet, zoals ik dat met de geschiedenis zelf wilde doen, in de hoop dat het moment en niet het verloop meer kon prijsgeven van wat zich zou gaan ontfouwen. Ik meet me niet de pretentie aan met die verzamelwoede een vooruitziende blik te hebben gehad; ik ben er gewoon van jongs af aan mee behept geweest en het betaalde zich nu uit. En toch, voordat je het weet, maak je van al dat materiaal een sluitend geheel, wat je blik vernauwt en de horizon van het (be)grijpbare tot oordeelsgrens verklaart, zoals foto's van een vakantie onbedoeld als een afpalend passe-partout werken voor de volheid van de herinneringen. Het ver-

haal wordt je dan voorgeschreven en daaraan valt nauwelijks nog te ontsnappen.

Uiteindelijk vertrouwde ik op het vermogen van de geest om ruimte te geven aan nog andere ondersteunende en verhelderende inzichten, die zich aan deze misleidende processen weten te onttrekken. Zij leveren betekenis geladen duiders op voor wat is geschied, lijken als vrije associaties voorgesorteerd door een min of meer autonome instantie, die zich niet laat corrumperen door de richtlijnen van een verhaal. Het verstrekke me geen bewijzen voor wat dan ook, maar geleidelijk aan begon ik iets beter te begrijpen waarom het zo ver met hem komen moest. Waarvan hier het verslag².

2 Om redenen die hier buiten beschouwing worden gelaten, gaan enige persoons- en plaatsnamen in dit boek schuil onder door de schrijver verzonden namen.

(1)

Op mijn 31e, een leeftijd waarop menigeen tegenwoordig zo zoetjes aan in de laatste fase van zijn carrière is beland, schreef ik me in voor de dagopleiding culturele antropologie aan de Universiteit van Utrecht. In mijn voorstelling herbergde de studie van volkeren en culturen voor de beoefenaar bij uitstek mogelijkheden tot romantisch escapisme, het soort vluchtneigingen dat in mijn persoon ingebakken leek. Met name veldwerk als haar methode van onderzoek vond ik daarbij wonderwel aansluiten.

Wat ik met het vak wilde, of dat er droog brood mee te verdienen viel, interesseerde me in het geheel niet; de passie ten volle ontwaakt kwam mij voor als de enige drijfveer voor het leven. Met mijn studiekeuze was ik aldus beland in een maatschappelijke sfeer van onzekerheid en onbepaaldheid, die zeer wel met mijn levenshouding strookte. Ik heb nu eenmaal een hang naar een uitzonderingspositie, wat me een behaaglijk gevoel van autonomie verschaft, zij het eentje met een annuleringsverzekering tegen al te grote risico's. Per slot ben ik geen *crocodile hunter*, eerder een romantische dweper die naar een weliswaar ongebreidelde, maar tegelijkertijd redelijk veiliggestelde vrijheid haakt.

Mijn eerste studiejaar liep rimpelloos naar zijn einde en ik geloofde al niet meer dat mijn reeks bijdragen aan het studentenblad *Kabul* iets teweeg zou brengen toen op een middag in de gang van het instituut dr. Paardenkoper me tegemoet snelde - in een ander tempo bewoog de man zich niet - en me in het voorbijgaan toeriep dat Janssen me vanavond thuis zou bellen. Hij had mijn *Kabul*-publicaties gelezen, liet hij me ook nog weten. Daarin deed ik verslag van mijn ervaringen als militair in Suriname en van mijn stage bij een radiostation in Paramaribo, waarop ik aan de Utrechtse School voor de Journalistiek ben afgestudeerd.

Professor H.J.T. Janssen van Elvoort verrichtte, zo wist ik, sinds jaar en dag onderzoek bij de Marrons in Suriname. Ik had nog nooit een woord met hem gewisseld, maar wel al een enkele keer college bij hem gevolgd. Het was niet zozeer zijn bevlogenheid tijdens die bijeenkomsten, die ik me herinner, zo iets leek hem vreemd, maar eerder de bedaarde wijze waarop hij in academische volzinnen zijn gehoor van studenten toesprak.

En zo geschiedde het dat ik die avond tegen achten de telefoon opnam en zijn sonore stem hoorde zeggen: ‘Met Janssen.’ Hij had mijn avonturen in Suriname met interesse gelezen en complimenteerde mij ermee. Zou ik de volgende dag bij hem thuis willen komen om een en ander met hem te bespreken? Dat wilde ik wel.

Er stond iets te gebeuren, zoveel was zeker.

Ik parkeerde in de namiddag te Bilthoven mijn racefiets op de lange oprit naar zijn witgepleisterde bungalow, indrukwekkend van omvang, maar fantasieloos als een schoenendoos. Een licht gekromde stenen trap met aan weersijden onkruidwerende en onderhoudsarme bodembedekkers leidde naar de huisdeur. Ik drukte op de bel die geen klank afgaf en nog geen seconde later zwaaide de deur open.

‘Student van Koningsbruggen!’ riep de professor mij wat jolig verwelkomend toe.

‘Professor!’ trachtte ik zijn toon, zij het wat ingetogener, over te nemen en schudde zijn hand.

‘Kom verder!’ klonk het, terwijl hij met een zwierige beweging terugweek om me door te laten.

Via de ruime woonkamer ging hij mij voor naar zijn studeervertrek achter in het huis, wat mij een blik toestond op het interieur. Wanden met boeken, wat slordige stapels paperassen op stoelen en bijzettafels, een opengeslagen krant op een groot uitgevallen eettafel die voor andere doeleinden dan lezen niet gebruikt leek, wat tijdschriften langs plinten geparkeerd. Voorts hier en daar tegen de aan de woekering van boeken ontkomen stukjes muur wat etnografische attributen uit het Surinaamse bos; een kleurrijk beschilderde ped-

del, een uit hout gesneden zitbankje, een kundig uit bast gevlochten cilindrische cassavepers en een *apintie*, de rituele trommel van de Marrons.

Wat misschien onder de noemer ‘gezellig’ geschaard mocht worden, was een zithoek, bestaande uit twee identieke banken, symmetrisch tegenover elkaar geplaatst. Ze boden de gebruiker het kloosterlijke comfort van het soort dat je in parken aantreft, zij het enigszins verzacht met een povertjes opgevulde overtrek van canvas in de frivole kleur oranje, in de jaren vijftig zeer in trek.

De hele inrichting ademde een sfeer van nonchalance, van een schier gekoketteerde verstrooidheid, al dan niet bedoeld bij de bezoeker de indruk te geven dat het hier intellectuelen betrof - zijn vrouw bedreef hetzelfde vak als hij zo wist ik al -, die zich verre hielden van burgerlijke knusheid en behagen.

Een deur kwam uit op de studeerkamer, die met een lange rij hoge ramen uitzicht bood op de achtertuin met wat struiken, grasstroken en nauwelijks onderhouden bloemperken, doorsneden door een pad dat achter in de tuin in een dicht, duister bos van naaldbomen verdween. Tegenover de ramen, over de hele lengte van de kamer, wederom een wand met boeken tot aan het plafond.

De professor bood me een fauteuil aan en nam tegenover mij plaats op een van zijn bureau afgewende draaistoel. Zo voor hem zittend viel mij zijn gedrongen gestalte op van een weinig atletische lichaamsbouw, die zijn vrijetijdstrui en manchesterbroek niet wisten op te smukken. Zijn kort gehouden haar, aan de slapen overgaand van donkerblond in grijs, bedekte, met hier en daar een aanzet tot lichte golving, als een mossige substantie zijn schedel. De neus, bolrond, aan de voorkant wat ingedeukt en de neusgaten overwelvend, zou je, althans naar prototypische maatstaven, eerder bij een boxer dan een geleerde verwachten, maar het model bril beantwoordde aan de toen heersende mode onder academici en maakte denksport waarschijnlijker. Hoewel de dikte van zijn brillenglazen de omvang van zijn ogen vergrootten en aan zijn gelaat de trekken van een soort

krachteloze hondentrouw meegaven, ging daarachter ongetwijfeld een scherpe geest schuil.

Hij stelde voor om elkaar te tutoyeren, waarmee ik instemde, hoewel het me in het gesprek niet makkelijk viel hem spontaan Herman - naar zijn voornaam - te noemen en niet 'Janssen', zoals we als studenten onder elkaar gewend waren. Bovendien spraken studenten en docenten in die tijd elkaar nog voornamelijk met 'u' aan, wat het jij-zeggen ook bemoeilijkte. Al met al bevond ik me in een 'rite de passage' als ik de collegestof uit het eerste jaar goed begrepen had; ineens werd ik ingewijd in een hoger echelon van het academische bedrijf en was ik, net begonnen, een beetje student af. Maar ik bleef op mijn hoede, omdat ik wel doorhad dat de amicale omgang die Herman voorstelde de feitelijk hiërarchische verhouding niet kon slechten.

'Jij blijkt er geen moeite mee te hebben lang en ver van huis te zijn,' begon Herman. 'Het moet toch wat zijn geweest om als jong knaapje in vechtuitrusting door de jungle te struinen. En dan als journalist bij een radiostation; het lijkt me een hele klus om je in die Surinaamse slangenkuil te kunnen handhaven. Enfin, ik heb van je verhalen genoten. Je kunt prima schrijven en goed observeren. Daarmee beschik je zo'n beetje over alles wat een goed antropoloog van je kan maken. Ben je al enigszins bekend met de Marronsamenleving?'

'Ik heb er iets van meegekregen ja,' zei ik, mijn onkunde zoveel als mogelijk verbloemend om niet bij voorbaat mijn kansen te verspelen aan zijn mij nog onbekende verzoek te kunnen voldoen. Daar hoefde ik niet lang op te wachten, want zonder verdere omhaal van woorden liet hij erop volgen:

'Zou je ervoor voelen om bij die mensen in Suriname onderzoek te doen?'

Ik kon mijn oren niet geloven. Een golf van gelukzaligheid trok door mij heen en was zo overweldigend dat de vanuit mijn tenen komende kreet 'jaaa!!!' erin verloren ging.

Er werd op de deur geklopt.

‘Binnen!’ riep Herman uitdrukkelijk.

Er trad een vrouw met een dienblad de kamer in. Haar grijze haar hing tot over haar schouders af. Trui en rok waren van eenzelfde kleur en omhulden een magere, rijzige gestalte zonder een vrouwelijke lijn prijs te geven. Ze deed me aan Sidonia denken, de tante van Suske en Wiske. Twee kopjes thee zette ze op de rand van het bureau en een schaal met kokosmakronen, terwijl Herman haar als zijn echtgenote Alike aan mij voorstelde.

Ik kende haar van haar schrijversnaam Gertruda van Doornik, waaronder ze, veelal samen met haar man, publiceerde. Ik stond van mijn stoel op en gaf haar een hand. Ze begroette mij met enige volzinnen, die iets meedeelden over thee, Marrons en herfst. Het was me niet duidelijk wat ze bedoelde en ik lachte haar daarom toe als een schaap die koolblaren eet. De keren dat ik haar daarna nog zou ontmoeten, zouden niet veel anders verlopen. Wat ze aan je kwijt wilde was geen mening, mededeling, vraag of iets wat we onder dagelijkse communicatie verstaan, maar een soort publicatieklare verhandeling, waarvan overigens verband en strekking je geheel ontgingen. Toen Herman haar een wat glazige blik toezond, meende ze dat het tijd was de kamer weer te verlaten.

‘Wat vind je ervan?’ vroeg hij een beetje ongeduldig geworden toen zij verdwenen was.

‘Ja eh, ik weet niet, ik zeg geen nee, maar...’ jongleerde ik met woorden, ‘wellicht kunt u...eh... kun je wat concreter zijn over wat je van mij verwacht.’

‘Ik zou graag willen dat je een paar maanden bij een medicijnman gaat wonen en zoveel als mogelijk met hem optrekt. *Obiama* heet zo iemand daar. Ons is ter ore gekomen dat hij kan uitgroeien tot een, wat we noemen, ‘profeet’, iemand die op revolutionaire wijze hekserij weet te bestrijden.’

Hoorde ik het goed? Sprak de professor van hekserij? Antropologisch kán het toch niet, althans wat mijn romantische inborst zich ervan voorstelde. Was ik, infanterist in den vreemde, nieuwslezer bij een derderangs radiostation te Paramaribo uitein-

delijk voorbestemd me wetenschappelijk te gaan bezighouden met zoiets als ‘hekserij’? Door de opwindende die zich van mij meester maakte, ontging me de rest van Herman’s verhaal en toen ik merkte dat het gebrom van zijn stem op de achtergrond stokte, zei ik gokkend dat het bij zijn betoog een beetje aansloot:

‘Ik voel me gevleid dat je zoiets aan mij toevertrouwd, maar ik ben net met mijn studie begonnen, heb zojuist mijn propedeuse gehaald. Is dat niet bezwaarlijk?’

‘Dat geeft niet,’ zei Herman tot mijn verbazing. ‘Je beschikt over heel wat meer kennis en levenservaring dan een doorsnee eerste- of tweedejaars, lijkt me zo. Als jouw verslag voldoet aan de kwaliteiten die we aan een doctoraalscriptie stellen, dan zullen we het als zodanig honoreren. De rest van je studie komt dan later, we draaien het curriculum gewoon om.’

Ik wist niet dat dat kon; een proeve van bekwaamheid leveren, waarvoor je achteraf de vereiste opleiding volgt. Wat zegt dat van het vak; dat het niks voorstelt? Of ben ik briljant, maar was ik me daar tot dan toe niet van bewust?

‘Ik weet er nog zo weinig van dat ik me er moeilijk een voorstelling van kan maken,’ zei ik. ‘Wonen bij een medicijnman, eh *obiaman* dus, die hekserij bestrijdt. Klinkt me voorlopig in de oren als titel voor een jongensboek.’

‘Dat kan ik me voorstellen,’ reageerde Herman, ‘maar laat ik je dan iets meer vertellen van hekserij bij de Marrons, of liever gezegd bij de Ndjuka, de naam van één van de groepen, die eruit zijn voortgekomen, waarnaar mijn vrouw en ik zo’n twintig jaar onderzoek hebben gedaan.’

Dat leek me een goed idee, al was het maar om tijd te rekken me mentaal in te stellen op wat van mij verlangd werd.

Herman koos zijn woorden, zoals gezegd, met academische precisie en zijn betoog bleef van begin tot eind tamelijk coherent, waaraan de naar langdradigheid neigende monotonie van zijn stem geen afbreuk deed. Hij beschikte over een soort onderkoelde humor, die aan de tragiek van het menselijk tekort, wat al snel een van zijn favo-

riete thema's bleek, iets amusants meegaf, iets verteerbaars. 'De mens in verwarring is een gouden moment voor de onderzoeker in het veld,' zou een geveleugeld woord van hem blijken, dat ik me al spoedig als kenspreuk voor mijn eigen fascinatie voor het speurwerk eigen zou maken.

'Hoe kan ik het nou allemaal het beste samenvatten,' eindigde Herman zijn betoog, terwijl hij zijn blik op mij liet rusten, wat lichtelijk op mijn zenuwen werkte. Begreep hij dat het me allemaal wat te veel werd en zijn woord 'hekserij' galmend van mijn gehele hersenpan bezit had genomen?

'Zoals ik je heb geprobeerd uit te leggen,' zei hij nogal uitdrukkelijk, alsof hij doorhad dat ik nauwelijks bij de les was, 'kent de godenwereld dus hoge en lage goden, die zich ieder op hun eigen wijze inlaten met de mens. Natuurlijk wil die laatste graag weten hoe hij zich moet gedragen, opdat hij niet tegen de wil van die wezens ingaat. Dat kan heel wat ellende teweegbrengen.'

Nu keek hij me indringend aan en leek te wachten op wat ik hierop te zeggen had.

'Maar,' vroeg ik, erop vertrouwend dat Herman juist op het punt stond dat te vertellen, 'eh...hoe komt een Marron of Ndjuka erachter wat die goden willen?'

Meteen daarop inhakend zei hij:

'Als hij regels en plichten naleeft, regelmatig gebeden uitspreekt en voedsel- en plengoffers brengt, dan heeft hij in het contact met de goden al heel wat gewonnen. In het alledaagse leven kunnen dergelijke handelingen afdoende effect sorteren om de zaak tussen mens en godenwereld in evenwicht te houden. Maar nu komt het, zei Hermans met een zekere nadruk waarop ik mijn oren spitste.

'Goden en geesten, vooral die van een lagere rang, kunnen zowel naar de goede als naar de slechte kant overhellen. De mensen kunnen met zo'n 'slechte' geest een pact sluiten, waardoor zij bovennatuurlijk vermogen ontvangen om met hekserij, hier *wisi sani* geheten, onder zijn medemensen huis te houden. Zo'n heks of *wisiman* hult zich dan bijvoorbeeld in de gedaante van een vampier of jaguar, die in de nachtelijke uren actief wordt.'

‘Van zoiets ben ik geloof ik getuige geweest tijdens mijn militaire dienst in Suriname,’ onderbrak ik hem.

‘Ik bracht de nacht door in mijn hangmat in het bos in de buurt van een dorpje, toen er ineens gillende vrouwen en meisjes langs renden, die angstig achter zich om keken. Vreesden ze misschien dit type heksen dat hun achtervolgde?’

‘Interessant...zou kunnen,’ zei Herman, terwijl hij mij onderzoekend aankeek en een sardonisch lachje rond zijn mond op het punt van doorbreken stond.

‘Interessant,’ herhaalde hij nogmaals krachteloos, mij nu definitief het gevoel gevend van het tegendeel.

‘Maar goed,’ vervolgde hij, ‘goed en kwaad kunnen zich dus allebei manifesteren. In *wisi* huist altijd het kwade. Een heks, *wisiman* dus, kan brouwsels en middelen bereiden en allerhande voorwerpen besmetten, die bij aanraking of gebruik rampspoed veroorzaken. *Obia* is in zekere zin het tegendeel hiervan. Het is de verzamelnaam voor bepaalde kruiden, amuletten, heilige bundels en zelfs mensen. De kracht die in *obia* schuil gaat, kan door aanroeping van de geestenwereld, eh, laten we zeggen ‘actief’ gemaakt worden.’

Herman liet opnieuw een pijnlijk stilte vallen, die ik - voor zo’n moment al kant en klaar in gedachten hebbend - doorbrak met de vraag:

‘Wordt er dan niets aan een natuurlijke oorzaak toegeschreven?’

‘Ook al doet men dat,’ antwoordde Herman, ‘dan nog wordt het vermoeden dat er *wisi* in het spel is er hardnekkig bij betrokken. Men gaat daarbij heel omzichtig te werk en zal zich ervoor wachten om iemand in het openbaar van zoiets te beschuldigen. Zo iemand, *wisiman* of niet, zou zich kunnen wreken of de beschuldiger laadt daarmee zelf de verdenking op zich dat hij zich met *wisi sani* inlaat. Er kan een sfeer van verdachtmaking en roddelpraat rond een persoon komen te hangen, die hem of haar stigmatiseert tot *wisiman*.’

‘Een nogal somber, misschien, eh... paranoïde mensbeeld,’ ge-
waagde ik.

‘Dat kun je wel stellen ja.’ bekende Herman.